

РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА БАНКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ¹

RATING ASSESSMENT OF BANK AS A TOOLKIT OF ITS ACTIVITY TRANSPARENCY PROVIDING

УДК 336.71

Савченко Т.Г.

д.е.н., професор
Сумський державний університет

Джолос А.В.

магістрант
Сумський державний університет

У статті наведено результати апробації розробленої системи рейтингової оцінки діяльності банківських установ. Ця система характеризується комплексним підходом до аналізу банківської діяльності та ґрунтується на публічній інформації. З огляду на переважання у банківській системі України активів державних банків, цю методику також можна розглядати як елемент системи забезпечення прозорості публічних фінансів.

Ключові слова: банківська діяльність, рейтингова оцінка банку, CAMELSO, прозорість публічних фінансів.

В статье приведены результаты апробации разработанной системы рейтинговой оценки деятельности банковских учреждений. Эта система характеризуется комплексным подходом к анализу банковской деятельности и основыва-

ется на публичной информации. Учитывая преобладание в банковской системе Украины активов государственных банков, эту методику можно рассматривать как элемент системы обеспечения прозрачности публичных финансов.

Ключевые слова: банковская деятельность, рейтинговая оценка банка, CAMELSO, прозрачность публичных финансов.

The article presents results of the authors' bank rating system approbation. This system is based on a comprehensive approach to the analysis of banking activities and open information. Taking into account the dominance of state banks' assets in the banking system of Ukraine, this method can be considered as an element of the system of public finances transparency providing.

Key words: banking, bank rating, CAMELSO, transparency of public finances.

Постановка проблеми. Банківський сектор України сьогодні перебуває у складному становищі, що зумовлене нестабільною економічною та політичною ситуацією, військовими діями на території України, значним рівнем інфляції та девальвацією національної валюти. Програма оздоровлення банківської системи Національного банку України привела до суттєвого зменшення кількості банків та до переважання частки державних банків у активах банківської системи. Таким чином, впровадження зрозумілої та прозорої системи рейтингування банків, окрім класичних функцій систем рейтингування господарюючих суб'єктів, також виконуватиме функцію оцінки відносної ефективності та прозорості функціонування державних банків як складника системи публічних фінансів. За умови відповідної адаптації розробленої методики також можна буде провести попередній аналіз рівня потенційних корупційних ризиків у діяльності державних банків.

Зазначимо, що сучасні методики рейтингових оцінок надійності банківських установ призначені в основному для внутрішніх користувачів банку та не дають повної, достовірної та відкритої інформації про результати діяльності всім учасникам фінансового ринку. Тому це ускладнює процес прийняття рішень зовнішніми користувачами банку та позбавляє їх даних про реальний фінансовий стан банку і тенденції розвитку банківської системи загалом.

Окреслені вище тенденції та проблеми зумовлюють необхідність у розробленні об'єктивної методики рейтингування банківських установ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема оцінки та порівняльного аналізу результатів діяльності банківських установ розглядалася у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених та економістів: В. Кроморова, В. Вітлінського, А.М. Кармінського, М.В. Афанасенка, Ю.Л. Логвиненка, Б.І. Пшика, Б.В. Самородова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є апробація методики рейтингової оцінки діяльності банків України та надання практичних рекомендацій щодо її застосування на основі використання відкритих даних.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розроблена система рейтингової оцінки діяльності банків України має дві істотні відмінності порівняно з методикою CAMELSO [2] Національного банку України: по-перше, використовуються лише публічні джерела інформації, конкретний напрям оцінки надійності банку прив'язується до певних джерел інформації (визначена система розрахункових показників відповідно до напряму діяльності банку), по-друге, переважне використання кількісних показників, які мають науково обґрунтований оціночний рівень. У запропонованій системі рейтингування використано 14 показників. Ці показники та їх критеріальні рівні були обґрунтовані у нашій попередній роботі [1]. Одним із ключових завдань цього дослідження є апробація розроблених раніше підходів на основі поточної звітності банків [7] та визначення шляхів доопрацювання цієї методики.

¹ Дослідження проведено у межах НДР «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні», номер державної реєстрації 0118U003585

Головний критерій підбору показників – можливість розрахунку на основі синтетичних рахунків квартальних фінансових звітів банку [1; 7]. Також ми намагалися уникнути дублювання, тобто кожен показник повинен характеризувати специфічну рису діяльності банку.

На нашу думку, для визначення критеріальних рівнів обраних показників доцільно використати метод рівномірного розподілу параметрів, оскільки він є простим та поширеним в економіко-математичному моделюванні найрізноманітніших процесів та явищ. Порівняння критеріальних рівнів для деяких показників у системі CAMELSO [2] з гіпотетичним рівномірним розподілом цих показників через механізм середньоквадратичного відхилення показало допустимість використання цього розподілу.

Розрахунок показників відбувався за такими напрямками, як достатність (адекватність) капіталу, якість активів, ліквідність, надходження; ми використовували дані квартальних звітів про фінансові стани (баланси), звітів про прибутки і збитки та сукупний дохід банків, а також їх примітки до фінансової звітності «Грошові кошти та їх еквіваленти», «Заборгованість кредитних установ», «Кредити клієнтам», «Основні засоби», «Резерви під зменшення корисності та інші резерви», «Витрати на персонал, адміністративні та інші витрати», «Управління ризиками», «Достатність капіталу» та інші. Інформаційною основою для здійснення аналізу слугували Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою НБУ від 28.08.2001 № 368 [6], та показники банків з офіційного сайту НБУ.

Для подальшої деталізації розрахунків ми плануємо використовувати інформацію зі щомісячних оборотно-сальдових балансів банків, які з серпня 2017 року оприлюднюються на офіційному сайті НБУ [8]. За браком відповідної інформації у фінансовій звітності банків якість менеджменту у цьому дослідженні не оцінювалась. Однак починаючи із 2018 року банки також будуть складати Звіт про управління [9], що у перспективі дасть змогу також оцінювати менеджмент банку на основі публічної звітності.

Для апробації методики рейтингової оцінки діяльності банківських установ були обрані 5 найбільших за величиною активів банків України: ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль». На початок 2018 року ці банки концентрували близько 60% чистих активів банківської системи. Чотири із п'яти банків є державними, що ще раз підтверджує наведену на початку роботи тезу про можливість використання розробленої методики для оцінки прозорості та ефективності діяльності саме державних банків як елемента системи публічних фінансів. Дослідження проводилось у період з I по IV квар-

тал 2017 р. Результати розрахунків наведемо у таблиці 1.

Розраховуючи коефіцієнт Кк1, ми визначали сукупний капітал та загальні активи, зважені на ризик, за вирахуванням резервів за активними операціями. Зазначимо, що для всіх банків цей коефіцієнт відповідає нормативному значенню, а саме понад 10%. Для розрахунку Кк3 ми знаходили розмір чистого капіталу (величина власного капіталу без цінних паперів в портфелі банку до погашення, інвестицій в асоційовані та дочірні компанії та необоротних активів) та власного капіталу. За досліджуваний період Кк3 для ПАТ КБ «Приватбанк» становив від'ємне значення –0,531, що зумовлено націоналізацією банку та збільшенням його статутного капіталу за рішенням Міністерства фінансів у грудні 2016 року на 116,8 млрд. грн. та на 38,6 млрд. грн. у червні 2017 року. Зазначимо, що ці фактори також вплинули на зростання показника Кк4 до рівня 8,237, що є найбільшим значенням серед досліджуваних банків.

Для коефіцієнтів якості активів значення Ка1 було найменшим для ПАТ КБ «Приватбанк» та найбільшим для АТ «Райффайзен Банк Аваль». На цей показник впливає величина кредитного портфеля та загальні чисті активи. Проаналізувавши примітки до фінансової звітності та розрахувавши показник Ка3, можемо дійти висновку, що найбільше резервів під активні операції з наведеної сукупності банків протягом 2017 р. сформував ПАТ КБ «Приватбанк», а найменше – АБ «Укргазбанк».

Показники ліквідності досліджуваної групи банків знаходилися в прийнятних межах, виключення становить коефіцієнт Кл2 – для ПАТ КБ «Приватбанк». Це пов'язано з тим, що цей банк мав меншу частку коштів інших банків у загальній структурі поточних зобов'язань. Наприклад, з I по IV квартали 2017 року заборгованість перед банківськими установами ПАТ КБ «Приватбанк» зменшилася з 2553 млн. грн. до 234 млн. грн., тобто на 90,8%.

Коефіцієнти, що характеризують надходження банків, розраховуються на основі фактичних даних. Негативні значення мають Кд1, Кд2 та Кд3 для ПАТ КБ «Приватбанк», оскільки за 2017 р. банк отримував збитки, і величина чистих процентних доходів після вирахування резерву на знецінення кредитів та авансів клієнтів була від'ємною. Для АТ «Райффайзен Банк Аваль» та АТ «Ощадбанк» усі розраховані коефіцієнти мали найбільші значення та відповідали теоретичному рівню показників.

Визначимо місце обраних банків у рейтингу за окремими напрямками аналізу (таблиця 2). Проаналізувавши отримані результати за чотирма напрямками (достатність капіталу, якість активів, надходження та ліквідність), можемо дійти висновків, що найкращу позицію займає АТ «Райффайзен Банк Аваль», а найгіршу – ПАТ КБ «Приватбанк».

Таблиця 1

Рейтингова оцінка банків України

Показники	Теоретичний рівень показника, %		«ПРИВАТБАНК»	АТ «Ощадбанк»	АТ «Укресімбанк»	АБ «Укргазбанк»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»
	Оптимальний	Задовільний					
Достатність (адекватність) капіталу							
Кк1 = сукупний кап. / загальні активи зважені на ризик – резерви за активними операціями	-	Не менше 10	0,120	0,172	0,128	0,100	0,251
Кк2 = сукупний кап. / середня величина пасивів	11–14	-	0,091	0,125	0,088	0,087	0,168
Кк3 = чистий кап. / сукупний кап.	50–100	-	-0,531	0,222	1,757	1,418	1,735
Кк4 = статутний кап. / сукупний кап.	15–50	-	8,237	1,669	2,611	2,639	0,630
Оцінка достатності капіталу			4	2	3	5	1
Якість активів							
Ка1 = кредитний портфель / загальні чисті активи	65–70	-	0,198	0,429	0,362	0,518	0,636
Ка2 = високоліквідні активи / робочі активи	-	Не менше 15	0,153	0,055	0,152	0,075	0,220
Ка3 = резерви під активні операції / загальні чисті активи	Розраховується на основі фактичних даних		0,825	0,252	0,290	0,144	0,263
Оцінка якості активів			4	3	2	5	1
Надходження							
Кд1 = балансовий прибуток / середня величина чистих активів			-0,030	0,002	0,005	0,004	0,056
Кд2 = балансовий прибуток / сукупний кап.			-0,302	0,013	0,056	0,044	0,344
Кд3 = адміністративні та інші операційні витрати / загальні чисті активи	Розраховується на основі фактичних даних		0,028	0,019	0,006	0,016	0,034
Кд4 = чистий процентний дохід / середня величина чистих активів			-0,022	0,013	0,007	0,014	0,077
Оцінка надходження			5	2	3	4	1
Ліквідність							
Кл1 = основні депозити / загальна сума депозитів	24,5–27,5	-	0,235	0,263	0,233	0,265	0,283
Кл2 = кредити отримані на міжбанку / загальна сума зобов'язань	16 – 26	-	0,006	0,015	0,161	0,024	0,057
Кл3 = високоліквідні активи / поточні зобов'язання	-	Не менше 20	0,154	0,077	0,217	0,079	0,249
Оцінка ліквідності			5	3	2	4	1

Джерело: складено авторами

Таблиця 2

Результати оцінки за напрямками аналізу

Місце в рейтингу	За достатністю (адекватністю) капіталу	За якістю активів	За надходженнями	За ліквідністю
1	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»
2	АТ «Ощадбанк»	АТ «Укресімбанк»	АТ «Ощадбанк»	АТ «Укресімбанк»
3	АТ «Укресімбанк»	ПАТ КБ «Приватбанк»	АБ «Укргазбанк»	АТ «Ощадбанк»
4	ПАТ КБ «Приватбанк»	АТ «Ощадбанк»	АТ «Укресімбанк»	АБ «Укргазбанк»
5	АБ «Укргазбанк»	АБ «Укргазбанк»	ПАТ КБ «Приватбанк»	ПАТ КБ «Приватбанк»

Джерело: складено авторами

Для верифікації отриманих результатів скористуємося програмою PRIME Decisions – це аналітичний інструмент, що дає змогу приймати управлінські рішення на основі визначення мети та цілей з вибором найкращої альтернативи із зазначеними інтервалами. Цей програмний засіб базується на методиці побудови дерева рішень та включає в себе такі елементи, як Value Tree (Дерево значень), Alternative (Альтернативи) та Preference Information (Інформація про переваги). На рисунку 1 зображено вхідну інформацію, що використовувалася для формування дерева значень, оцінки альтернатив та визначення їх переваг.

За допомогою інструменту Value Intervals програми PRIME Decisions ми визначили область можливих значень для кожної альтернативи з відповідними інтервалами значень для кожного атрибута та мети. Аналізуючи результати, можна сказати, що за інтервальною оцінкою (рисунк 2) найкращий результат має АТ «Райффайзен Банк Аваль», потім майже однакові значення в АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк», а найгірші – в АБ «Укргазбанк» та ПАТ КБ «Приватбанк».

Для вибору найкращої альтернативи використаємо інструмент Weights, або вага, який показує важливість атрибута або мети щодо інших атрибутів та цілей. Аналогічно до інструменту Value Intervals на ваги впливає інтервальна нормалізація, оскільки ваги є значеннями інтервалів за визначенням. За цими правилами найкращу оцінку отримує також АТ «Райффайзен Банк Аваль» (рисунк 3).

Таким чином, використані інструменти оцінки діяльності банківських установ за запропонованою методикою з використанням програмних засобів MS Excel та PRIME Decisions дають змогу отримати подібні результати: найбільш надійним банком протягом досліджуваного періоду був АТ «Райффайзен Банк Аваль», а найменш надійним – ПАТ КБ «Приватбанк». Однак, протягом 2018 року ПАТ КБ «Приватбанк» продовжує реформувати свою діяльність та укріплювати фінансовий стан (на жаль, переважно за рахунок коштів державного бюджету, а не за кошти бувших акціонерів).

Для більш достовірних та повних результатів необхідно проаналізувати результати функціону-

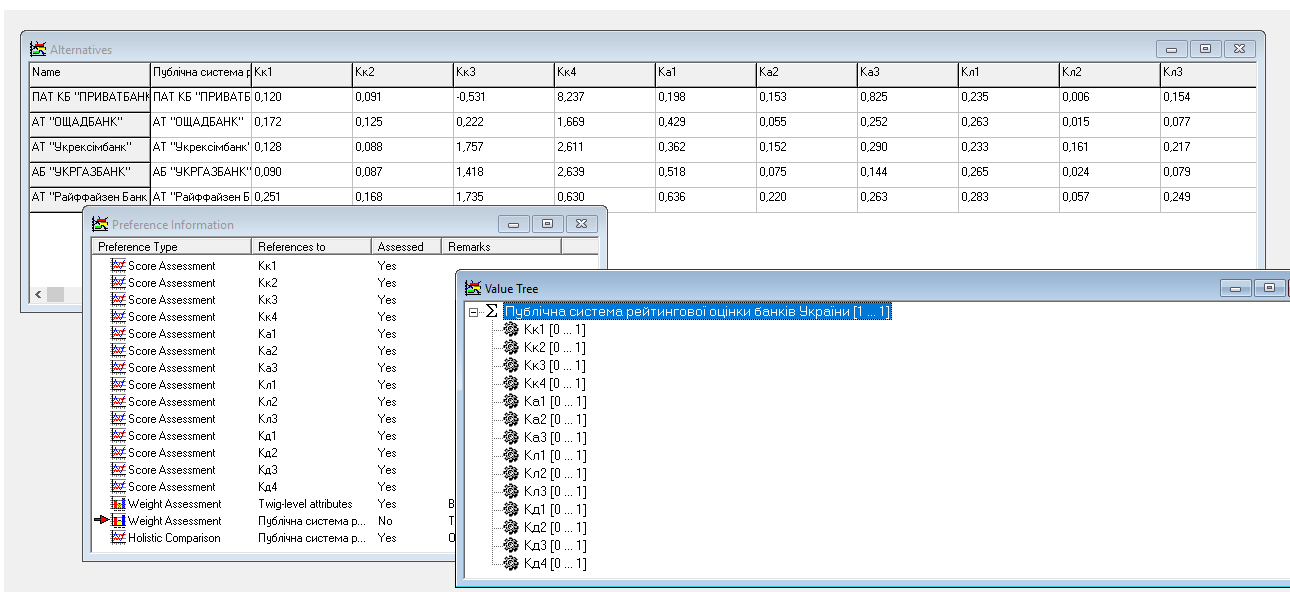

Рис. 1. Побудова моделі у програмі PRIME Decisions

Джерело: побудовано авторами

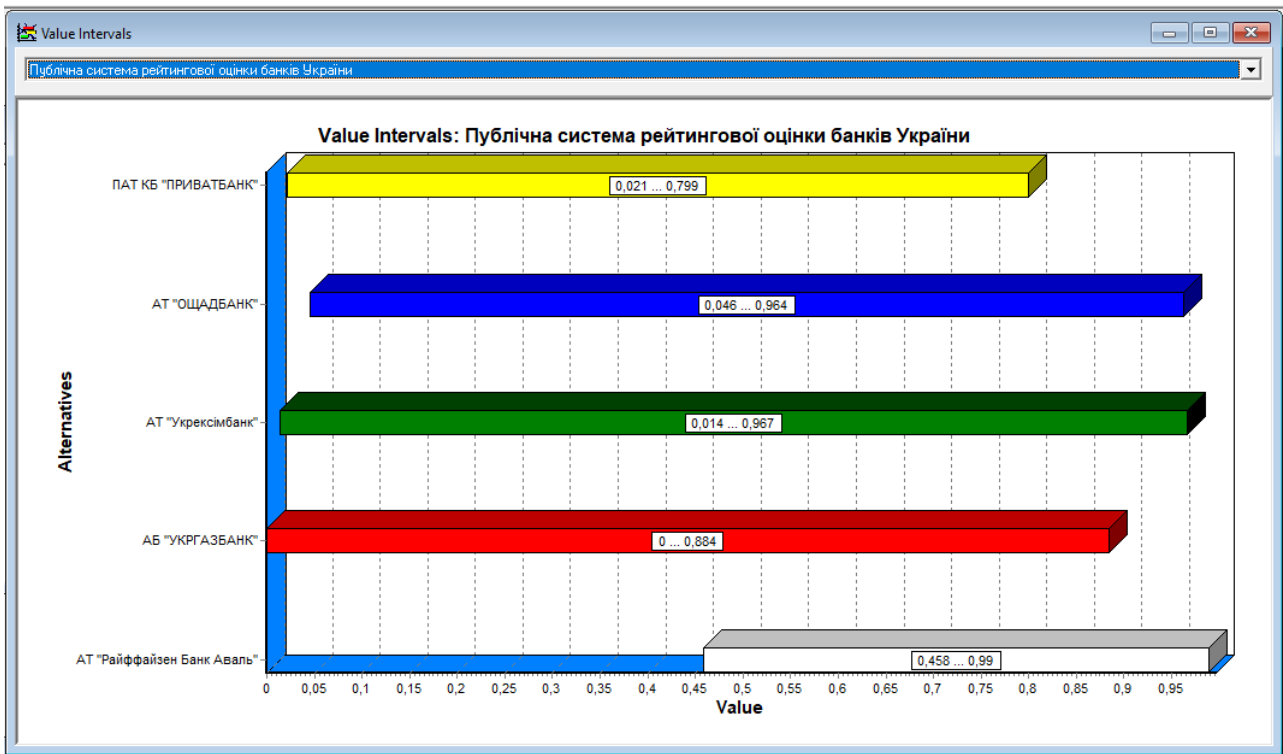

Рис. 2. Інтервали значень рейтингової оцінки банків у PRIME Decisions

Джерело: побудовано авторами

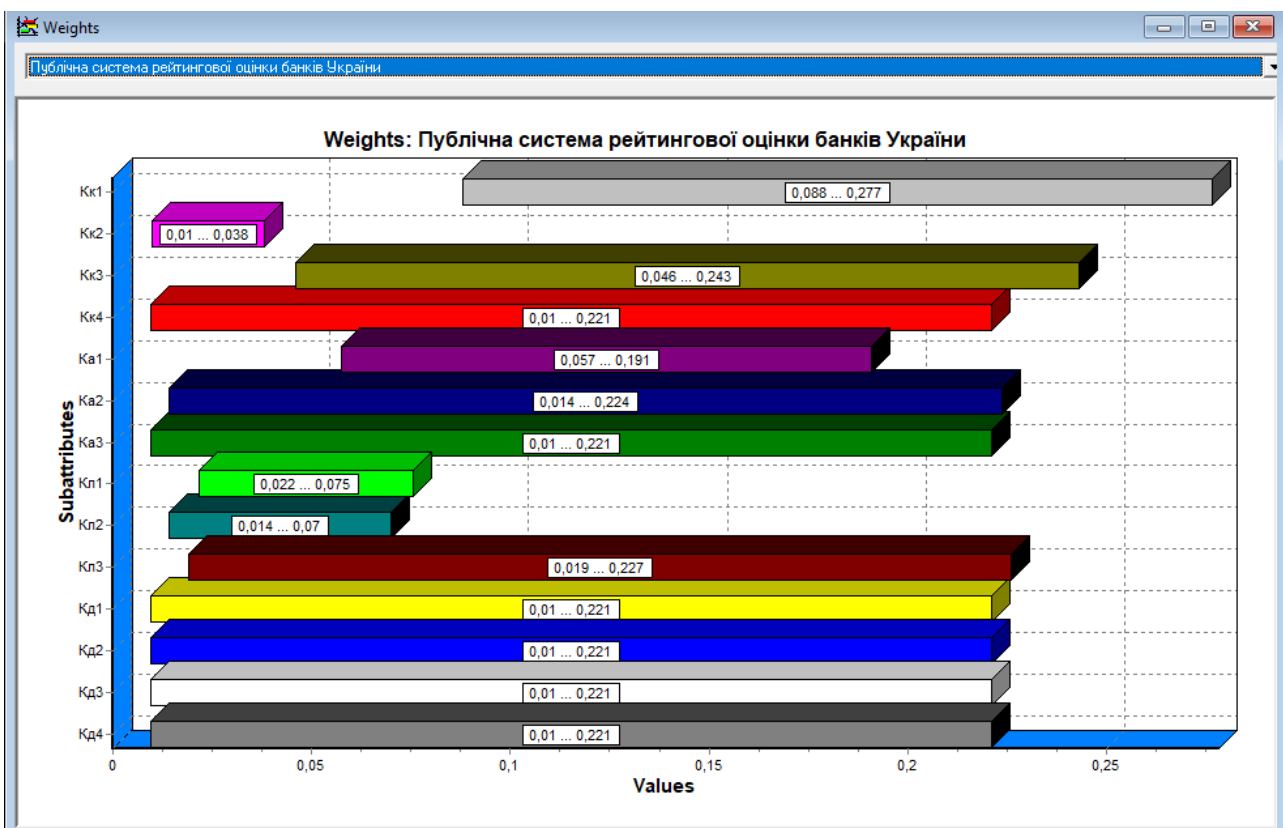

Рис. 3. Оцінка банків України за правилами рішення у PRIME Decisions

Джерело: побудовано авторами

вання банків України за всіма напрямками запропонованої нами системи рейтингової оцінки [1; 7]. Тому розглянемо більш детально оцінювання банків за такими напрямками, як менеджмент і корпоративне управління, чутливість до ринкових ризиків та операційний ризик.

Як зазначалося вище, менеджмент пропонується оцінювати на основі Звіту про управління, який банки будуть складати починаючи з 2018 року [9]. Зазначимо, що якість менеджменту оцінюватиметься експертами за бальною методикою із врахуванням результатів рейтингування за іншими складниками оцінки [5].

Для оцінки чутливості банку до ринкових ризиків та операційного ризику доцільно використовувати визначені у науковій літературі фактори [3; 4] за умови можливості їх кількісної оцінки на основі публічної фінансової або статичної звітності банків.

Практична реалізація публічної рейтингової системи оцінювання надійності банків України для потреб зовнішніх користувачів можлива через розрахунок комплексної оцінки діяльності кожного банку, який зареєстрований в Україні, та зведення цих оцінок у аналітичні таблиці. На нашу думку, найбільш ефективно ця система могла б використовуватися відділом з незалежного аналізу банківських установ, що може бути створений при Асоціації українських банків та за участю інших незаангажованих професійних банківських організацій. Результати аналізу можуть оприлюднюватися через друковані та електронні ЗМІ [1].

Використання цієї рейтингової системи дозволить підвищити рівень довіри зовнішніх користувачів до банківського сектору. У середньостроковій перспективі впровадження цієї методики сприятиме збільшенню ефективності функціонування банківської системи шляхом переорієнтації клієнтів на співпрацю з фінансово стабільними банківськими установами.

Зазначимо, що результати такого рейтингового оцінювання будуть відкриті та зрозумілі громадськості, при цьому до розрахунків будуть включатися не лише кількісні, а й якісні показники, що підвищить рівень достовірності запропонованої рейтингової системи. Проте запропонована система має низку недоліків, які потребують подальшого доопрацювання, зокрема пошук більш математично та статистично обґрунтованих способів визначення критеріальних рівнів запропонованих показників.

Висновки з проведеного дослідження. Отримані результати оцінки найбільших вітчизняних банківських установ за публічною системою рейтингової оцінки їхньої діяльності можна вважати загалом адекватними реальній ситуації у банківському секторі економіки України за досліджуваний період. Однак оціночні судження щодо ефективності функціонування банків не можна інтерпретувати як абсолютно достовірні, з огляду

на недостатню практичну перевірку запропонованої методики.

Запропонована рейтингова система потребує подальшого доопрацювання в аспекті оптимізації набору коефіцієнтів та удосконалення методики встановлення критеріальних рівнів показників. Для цього доцільно використовувати додаткові показники діяльності банків, які почали оприлюднюватися (або будуть оприлюднюватися найближчим часом) відповідно до постанов Національного банку України [9; 10].

Ми розглядаємо запропоновану рейтингову систему не лише як ефективний інформаційно-аналітичний інструмент оптимізації функціонування банківської системи України, а й як засіб порівняльної оцінки ефективності та прозорості функціонування державних банків. Ця методика (за умови певного доопрацювання) може використовуватися для аналізу діяльності державних банків у контексті протидії корупції у сфері публічних фінансів в Україні. Протягом останніх років НБУ активно реформує банківську систему, зокрема, підвищуючи прозорість діяльності банків в аспекті зниження корупційних ризиків [11, с. 68–69]. Однак проблема удосконалення управління державними банками залишається актуальною, що підтверджується прийняттям ВРУ у липні 2018 року закону [12] (зараз перебуває на підписі у Президента), який оптимізує порядок формування наглядових рад державних банків шляхом включення до них експертів, що не залежать від центральних органів влади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Савченко Т.Г. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банки [Електронний ресурс] / Т.Г. Савченко // Вісник Національного банку України. 2006. № 10. С. 40–45. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43580>.
2. Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO: Постанова Правління НБУ від 01.11.2016 р. № 393-рш. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=40919990>.
3. Васюренко О.В. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко. К.: Знання, 2011. 503 с.
4. Євтушенко Г.В. Операційні ризики в системі банківської діяльності та нові шляхи їх попередження [Електронний ресурс] / Г.В. Євтушенко, А.І. Бабошко, Д.І. Бушля // Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. 2015. № 5 С. 396–400. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/80.pdf>.
5. Рисін М.В. Рейтингова оцінка діяльності банків як інструмент аналізу фінансового стану / М.В. Рисін // Вісник Університету банківської справи НБУ. 2014. № 2(20). С. 159–164. URL: <http://visnuk.ubsnbu.edu.ua/article/download/34765/3151>.

6. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0841-01>.

7. Джолос А.В., Савченко Т.Г. Публічна система рейтингової оцінки банків України: призначення та інформаційна модель [Електронний ресурс] / А.В. Джолос, Т.Г. Савченко // Економіка та суспільство. 2017. № 13.

8. Постанова Правління НБУ від 31.08.2017 р. № 85 «Про опублікування окремої інформації про діяльність банків України» (втратила чинність на підставі Постанови НБУ № 11 від 15.02.2018 р.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>

9. Постанова Правління НБУ від 04.04.2018 р. № 34 «Про затвердження змін до Інструкції про порядок

складання та оприлюднення фінансової звітності банків України». – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0034500-18/paran2#n2>.

10. Постанова Правління НБУ 15.02.2018 р. № 11 «Про встановлення переліку інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню банками України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011500-18/paran20#n20>.

11. Україна проти корупції: Економічний фронт. Економічна оцінка антикорупційних заходів у 2014-2018 рр. Дніпро, 2018. 85 с.

12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні № 8331-д від 04.07.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64350.